

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

**з теми «РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ
СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи Sps1m18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Сурдопедагогіка. Спеціальна психологія
Марценюк Людмила Іванівна

Керівник:
Дмітрієва О.І., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	8
1.1. Теоретичний аналіз проблеми розвитку національних почуттів школярів у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості розвитку національних почуттів у старшокласників з порушеннями слуху.....	20
1.3. Формування культури міжнаціональних відносин і виховання почуття національної самосвідомості старшокласників з порушеннями слуху.....	28
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	36
2.1. Методика експериментального дослідження.....	36
2.2. Результати експериментального дослідження та їх аналіз.....	43
2.3. Педагогічні умови підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.....	53
Висновки до розділу 2.....	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність роботи. Складні і неоднозначні процеси, що відбуваються останнім часом в Україні і в світі, зумовили необхідність посилення виховної роботи по всіх значимих напрямках духовного життя суспільства.

Посилення процесів глобалізації, розширення меж і збільшення темпів соціальної та культурної мобільності об'єктивно знижують ступінь, характер і інші параметри особистісної ідентичності, сприяють наростанню нігілістичних настроїв. Розвиток засобів масової інформації, мережі Інтернет, соціальних мереж посилює вплив іншокультурних зразків мислення та поведінки, що призвело до певної переоцінки традиційних українських духовних цінностей.

Не можна ігнорувати той факт, що зниження і втрата національних почуттів молодого покоління, його соціальна апатія, небажання молоді сприяти економічному, політичному, культурному прогресу України є загрозою національній безпеці країни. В зв'язку з цим проблема формування і розвитку національних почуттів на рівні суспільства, соціальної групи, окремої особистості сьогодні стоїть як ніколи гостро. Про це свідчить ряд Державних програм, спрямованих на національне виховання.

У той же час національне виховання представляє особливу складність, що виділяє його з інших напрямків виховання. І це обумовлено тим, що національні почуття являють собою складну єдність раціонального та ірраціонального, когнітивного і афективного, експресивного і інструментального, об'єктивного і суб'єктивного, усвідомлюваного і неусвідомленого, емоційно-оцінного та регулятивно-поведінкових компонентів.

Національне виховання здійснюють різні соціальні інститути, такі, як сім'я, школа, засоби масової інформації, церква і т. д. Пріоритет, безумовно, належить сім'ї та школі, які мають можливість впливати на дитину на ранніх етапах життєвого циклу, коли закладаються базові підстави його духовної та інтелектуальної сфер.

В процесі вдосконалення системи національного виховання величезну роль відіграє народна культура. Її виховні можливості можуть бути успішно реалізовані, якщо педагоги зуміють закласти в старшокласників потребу в спілкуванні з матеріалами народної художньої культури – традиційними обрядами, декоративно-прикладним мистецтвом тощо.

Однією з найважливіших завдань школи в умовах національного відродження України є виховання гармонійної, духовно багатой і національно свідомой особистості. І таке завдання надає особливого значення вдосконаленню процесу національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху в закладі загальної середньої освіти з порушенням слуху.

Розвиток національних почуттів у підростаючих поколінь є основним завданням освіти і умовою збереження цілісності нашої держави. У сучасному українському суспільстві різко зросли міжнаціональні відносини, представники різних етнокультурних груп тісно взаємодіють в навчанні, побуті, в умовах міського життя. І це стає особливо актуальними для молодой людини, що входить в життя, будує свою власну національну ідентичність, формує національні почуття.

Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що національне виховання підростаючого покоління розглядається і затверджується на найвищому державному рівні. Згідно з державним освітнім стандартом шкільной освіти, загальноосвітні установи повинні виховувати громадянина і патріота, розкрити здібності і таланти молодих українців, готувати їх до життя у високотехнологічному конкурентному світі.

Проблема розвитку національних почуттів має особливу актуальність в старшокласників, оскільки саме в цей період соціальний розвиток здійснюється не тільки у процесі стихійного впливу зовнішніх факторів, а й в цілеспрямованому, організованому педагогічному процесі. У зв'язку з цим зростає значення адекватного вибору умов і засобів, що дозволяють здійснювати національне виховання старшокласників з максимальною ефективністю.

Розвиток національних почуттів старшокласників відбувається в процесі формування їхнього прагнення до участі в усіх справах на благо оточуючих людей, представників живої природи, наявності у них таких якостей, як співчуття, почуття власної гідності; усвідомлення себе частиною навколишнього світу, своєї Батьківщини.

Питанням розвитку національних почуттів займалися такі вчені як Р. Петронговський, О. Петренко, Г. Дежнюк, Д. Пашенко, І. Мартинюк, Н. Мойсеюк, З. Нигматов, М. Попович, Ю. Руденко, Н. Савин, В. Симоненко, В. Сипченко, М. Тайчинов, О. Таранченко, О. Федоренко, Д. Тхоржевський тощо. Так, С. Стефанюк розкрила деякі аспекти досвіду народознавчої роботи 116-ї гімназії м. Харкова щодо розвитку національних почуттів. Д. Тхоржевський досліджував виховання національної самосвідомості старшокласників як невідкладне завдання загальноосвітньої школи, М. Тайчинов показав в своєму дослідженні розвиток національної освіти в полікультурному, багатонаціональному суспільстві, С. Стельмашук розкриває сучасний погляд на національне виховання.

Хоча і є достатньо досліджень щодо національного виховання дітей в загальному, проте досі проблема розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху не знайшла належного відображення в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Значна частина дослідників вказували на важливість й значущість національного виховання дітей, однак не пропонують більш цілісної системи роботи у цьому напрямку, особливо із старшокласниками із порушеннями слуху.

Мета роботи – розробити педагогічні умови підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху у закладі загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху.

Для досягнення мети нами визначені наступні **завдання**:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку національних почуттів школярів у психолого-педагогічній літературі;

- з'ясувати особливості процесу розвитку національних почуттів та формування культури міжнаціональних відносин старшокласників з порушеннями слуху;

- визначити рівень сформованості національних почуттів у старшокласників з типовим розвитком та старшокласників з порушеннями слуху;

- здійснити порівняльну характеристику рівнів сформованості національних почуттів у старшокласників з типовим розвитком та старшокласників з порушеннями слуху;

- розробити та апробувати педагогічні умови підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.

Об'єктом дослідження є процес розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.

Предметом дослідження є педагогічні умови підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху у закладі загальної середньої освіти для цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз психологічної, педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; дослідно-пошукова робота; бесіда; *емпіричні:* педагогічне спостереження; творчі завдання; анкетування, розв'язання проблемних ситуацій, експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Теоретичне значення: результати роботи можуть бути застосовані для подальшого вивчення питання розвитку національних почуттів старшокласників з порушенням слуху.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що положення і висновки, досягнуті у процесі дослідно-пошукової роботи, можуть знайти застосування в практиці закладів загальної середньої освіти для розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.

Експериментальна база дослідження – Піщанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат, Піщанський НВК ліцей.

Апробація роботи відбулася на студентській науковій конференції за підсумками науково-дослідної діяльності студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (м. Кам'янець-Подільський, 2019 рік). Результати апробації відображено у 1 публікації.

Робота виконана на замовлення Піщанської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат.

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 74 сторінки. Список використаних джерел складає 60 позицій.

ВИСНОВКИ

1. Нами з'ясовано що в більшості літературних джерел поняття національне виховання школярів розглядається як взаємодія дорослого і дітей у спільній діяльності і спілкуванні, яке спрямоване на розкриття і формування в дитині позитивних моральних якостей особистості, залучення до витоків національної культури, природи рідного краю, любові і поваги до малої Батьківщині, її історії, рідної мови, свого народу, звичаїв і традицій інших народів. Мораль і соціально-етичні норми поведінки складаються, виховуються насамперед сімейними і національними традиціями, національно-психологічним укладом життя.

Необхідність аналізу та вирішення проблеми розвитку національних почуттів у старшокласників з порушеннями слуху обумовлена тим, що саме в цей період соціальний розвиток здійснюється не тільки через стихійний вплив зовнішніх факторів, але і в цілеспрямованому, організованому педагогічному процесі. В зв'язку з цим зростає значення адекватного вибору умов і засобів, що дозволяють здійснювати національне виховання старшокласників з максимальною ефективністю.

2. Нами визначені рівні сформованості національних почуттів у старшокласників з типовим розвитком та старшокласників з порушеннями слуху, зокрема значна частина старшокласників з порушеннями слуху мають низький рівень когнітивних вмінь (53%), з достатнім рівнем – 42%. В той же час, як старшокласники з типовим розвитком мають достатній рівень когнітивних вмінь (54%), з низьким лише 33%. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки і впровадження в заклади загальної середньої освіти з порушеннями слуху педагогічних умов підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.

3. На третьому завданні при проведенні роботи з батьками і педагогами, нами визначені труднощі, які виникають в педагогів в процесі реалізації в цьому напрямку виховної роботи, зокрема в анкетуванні батьків, 40% з них не

володіють достатніми знаннями про рідне місто, область. У більшості випадків батькам важко було у відповідях, ставили прочерк, деякі мали неправильне розуміння терміну «національне виховання». Тому педагоги несуть велику відповідальність за надання допомоги батькам в залученні дітей до культурно-історичної спадщини рідного міста, області, по формуванню почуття любові до сім'ї, рідного краю, природи, традицій свого народу.

4. Нами розроблені і апробовані педагогічні умови підвищення ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху, які складаються з таких компонентів: організація партнерської взаємодії шкільної освітньої установи з сім'єю як основи виховання почуття обов'язку, відповідальності, взаємодопомоги, колективізму і громадської активності; створення предметно-просторового середовища, збагаченої педагогічними засобами національного виховання дітей; розробка практичних рекомендацій для педагогів щодо підвищення рівня ефективності процесу розвитку національних почуттів старшокласників з порушеннями слуху.

В результаті апробації зазначених педагогічних умов ми прийшли до висновку, що виділений комплекс педагогічних умов є ефективним для розвитку національних почуттів у старшокласників з порушеннями слуху.

Таким чином, отримані результати теоретичного дослідження і дослідно-експериментальної роботи дають можливість зробити висновки, що поставлені в роботі завдання були вирішені.

У той же час, наше дослідження не вичерпує змісту розглянутої проблеми. Дане дослідження можна продовжити шляхом вдосконалення форм і методів щодо розвитку національних почуттів. Не всі аспекти даної проблеми вивчені нами в повній мірі, проте запропонований комплекс педагогічних умов на практиці дав би позитивні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апраксина О.А. Позакласна робота в школі. Київ: Освіта, 2007. 130 с.
2. Арчажникова Л.Г. Теорія і методика виховання. Програма для вищих педагогічних учбових закладів. Ужгород, 1991. 309 с.
3. Асманов А.Р. Виховання любові до Батьківщини в полікультурному учнівському колективі. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 37. С.321-326.
4. Богомолова М. И. Межнациональное воспитание детей: учебное пособие. Москва: Флинта, 2013. 176 с.
5. Буткевич В.В. Гражданское воспитание детей и учащейся молодёжи: учебное пособие для педагогов. Минск: НИО, 2007. 280 с.
6. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Відродження, 1997. 214 с.
7. Вишняк М. Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 25-28.
8. Виховання громадянина України – стратегічна мета національно-патріотичного виховання сьогодення: Матеріали студентської наук.-практ. конф., Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2017 р.: тези доп. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2017. 291 с.
9. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадське у сучасному українському вихованні. *Освіта*. 2002. №8-9. С.6-7.
10. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
11. Выготский Л.С. Психология искусства. Москва: Педагогика, 1987. 327 с.
12. Гавриленко Л. Криниця: посібник з українського народознавства (2-й рік вивчення. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 160 с.
13. Гарбузюк Т. В. Деякі аспекти основ сучасного національно-патріотичного виховання. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2015. № 7. С. 142-147.

14. Гарбузюк Т. В., Мурсамітова І. А. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2016. № 6. С. 252-259.
15. Гевко О. Формування національно-патріотичних рис у студентів / О. Гевко // *Рідна школа*. – 2001. – №11. – С.47-48.
16. Гнатенко С.А. Виховання громадянськості на заняттях з гуманітарних дисциплін. *Вісник Львівського університету*. Сер. пед. 2005. Вип. 19. Ч. 2. С.216–221.
17. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Київ: Райдуга, 1994. 15 с.
18. Золотова Б. Х. Культура межетнічного общенія: региональний аспект. СПб: Речь, 2014. 176 с.
19. Ігнатенко П., Поплужний В., Косарева Н., Крицька Л. Виховання громадянина: Сутність громадянського виховання. *Шкільна бібліотека*. 2003. № 8. С. 3-19.
20. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2008. 512 с.
21. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с.
22. Кловак Г., Ткаченко В. Формування етнічної самосвідомості школярів – важлива проблема сучасної національної школи України. *Учитель*. 2000. №1-3. С.38-40.
23. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 рр., затверджена на колегії МОН України 26 березня 2015 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 10.11.2019)
24. Корытько В. Единство духовного, нравственного и патриотического воспитания. *Духовно-нравственное воспитание*. 2015. № 6. С. 49-56.
25. Крысько В.Г. Этническая психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 320 с.

26. Костюшко Г. О. Національно-патріотичне виховання молоді в контексті етнопедагогічних засад. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Випуск 21: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 33-39.
27. Кураев Г. А., Пожарская Е. Н. Этническая психология: Курс лекций: Учеб. пособие. Ростов-на-Дону: Изд-во ООО «ЦВВР», 2000. 233 с.
28. Кухаренко П. М., Резнікова О. О. Формування громадської позиції сучасної молоді. *Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011)*: зб. наук. пр. Дніпро: Видавництво «Придніпров'я», 2011. Вип. 3. С.169-174.
29. Лемешенко Н. Національні символи України. Вікторини. Випуск 4. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2006. 104 с.
30. Лурье С.В. Историческая этнология: Учебное пособие для вузов. Москва: Академический Проект: Гаудеамус, 2004. 624 с.
31. Матросова Н. Н. Развитие этнокультурного и творческого потенциала детей. *Теория и практика дополнительного образования*. 2013. № 4. С.58-61.
32. Мартинюк І.В. Національне виховання: Теорія і методологія: Метод. посібник. Київ: ІСДО, 1995. 160 с.
33. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка. Навчальний посібник. 3-е видання, доп. Київ: ВАТ«КДНК», 2010. 608 с.
34. Національно-патріотичне та громадянське виховання молоді в умовах змішаного навчання: досвід та перспективи: збірник матеріалів методичного мосту. (Лисичанськ, 30 листопада 2016 р.). Лисичанськ, 2016. 79 с.
35. Нигматов З.Г. Гуманистические традиции народной педагогики и воспитательный процесс. Казань: ИССО РАО, 1998. 130 с.
36. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина. *Шлях освіти*. 2002. № 1. С. 9-14.
37. Петренко О., Дежнюк Г. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді. *Позакласний час*. 2005. №3-4. С. 28-29.

- 38.Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: дис...канд. пед. Наук: 13.00.01. Житомир, 2002. 180 с.
- 39.Попович М. Національна культура і культура нації. Київ: Т-во «Знання» України, 2010. 64 с.
- 40.Руденко Ю. Концепція «Патріотичне виховання учнів». *Освіта*. 22–29 серпня, 2001. С.10-15.
- 41.Савин Н. В. Педагогіка. Київ: Вища школа, 1974. 252 с.
- 42.Симоненко В. Сучасний погляд на національно-патріотичне виховання / В.Симоненко. URL: <https://naurok.com.ua/suchasniy-poglyad-na-nacionalno-patriotichne-vihovannya-74992.html> (дата звернення: 15.10.2019)
- 43.Сипченко В. І. Педагогіка: основні положення курсу: Навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів. Слов'янськ, 2000. 139 с.
- 44.Стельмахович М. Г. Виховні цінності традиційної української родини. *Цінності освіти і виховання: наук. метод. збір.* / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. Київ, 1997. С. 129-132.
- 45.Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: навч. посіб. К.: ІСДО, 1996. 288 с.
- 46.Стельмашук С. Сучасний погляд на національно-патріотичне виховання / С. Стельмашук. URL: <https://naurok.com.ua/suchasniy-poglyad-na-nacionalno-patriotichne-vihovannya-74992.html> (дата звернення: 12.11.2019)
- 47.Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: учеб. для вузов. Москва: Аспект Пресс, 2013. 368 с.
- 48.Стефанюк С. К. Із національних джерел: Деякі аспекти досвіду народознавчої роботи 116-ї гімназії м. Харкова. Харків: Крок, 1997. 96 с.
- 49.Столяренко Л. Д. Педагогіка. Ростов-на-Дону: Феникс, 2013. 448 с.
- 50.Сухомлинский В.А. Родина в сердце. Москва: Молодая гвардия, 1978. 175 с.
- 51.Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибранні твори в 5-ти т. Київ: «Акта», 2012. 541 с.

- 52.Тайчинов М.Г. Розвиток національної освіти в полікультурному, багатонаціональному суспільстві. *Педагогіка*. 1999. №2. С. 30-35.
- 53.Таранченко О., Федоренко О. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (Проект). *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 1. С. 26-33.
- 54.Тхоржевський Д. Виховання національної самосвідомості учнів – невідкладне завдання загальноосвітньої школи. *Шлях освіти*. 2003. №2. С.28-30.
- 55.Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Рад школа, 1983. Т.1. 348 с.
- 56.Ушинський К.Д. Рідне слово. Про народність у громадському вихованні. *Ушинський К.Д. Вибрані твори: В 2-х томах*. Київ, 1983. Т.1, 100 с.
- 57.Федюк Т. М., Безлюдна В. І. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху. *Психологія: реальність і перспективи*. 2014. Вип.3. С.161-163.
- 58.Харламов И.Ф. Педагогіка. Москва: Гардарики, 1999. 519 с.
- 59.Чорна К. Громадянське виховання – нагальна потреба України. *Освіта України*. 2000. 20 грудня. С. 5.
- 60.Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї. Київ: Культурологічне ПП «Боривітер», 2000. 260 с.